

Joanna Gajda

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9107-0546

Metody jakościowe w badaniach politologicznych. Wybrane techniki wywiadu i możliwości zastosowania

W przedstawianym podejściu najbardziej wartościowa jest interdyscyplinarność możliwych do zastosowania metod, które mogą stanowić wspólny zasób dla nauk społecznych i w każdej z dyscyplin mogą być wykorzystane z zachowaniem obowiązującego w niej zasad poprawności metodologicznej. Badania jakościowe nie doczekały jednej spójnej definicji (Denzin, Lincoln 2009: 9–12, 21–24). Nie mówimy o jednych badaniach jakościowych, ale raczej o wielu różnorodnych, czasem wykluczających się podejściach, w których wspólne jest, w najprostszym rozróżnieniu, nastawienie na poszukiwanie danych nie liczbowych. Dla pełniejszego zdefiniowania, czym są badania jakościowe używa się metafor (Denzin, Lincoln 2009: 11–25) lub/i plastycznych ujęć takich jak montaż, patchwork. Co wspólne dla podejść, badacze „jakościowi” nie dążą do wielkich teorii, raczej poszukują trudnych odpowiedzi (pogłębionych) na proste pytania, bezpośrednich opinii ludzi na jakiś temat oraz orientują się na rekonstruowanie obrazu (Berger, Luckmann 2010) otaczającego świata – a szczególnie ‘rozumienia’ elementów świata społecznego. Korzystają, zatem z mniej ustrukturalizowanych i mniej standaryzowanych technik, dążą do partnerskiej relacji badacz – badany (Wyka 1993: 15). Mnogość definicji samych badań wyznacza też mnogość stosowanych w ich ramach metod i technik.

Jedną z metod, wspólną zarówno dla badań o charakterze jakościowym, jak i ilościowym, jest metoda wywiadu. Pytanie przedstawicieli wybranych grup, społeczności, narodów o ich poglądy i preferencje stanowi powszechne źródło danych w naukach społecznych. Metody wywiadu także nie da się precyzyjnie zdefiniować a jeszcze trudniej zdefiniować wywiad o charakterze jakościowym. Rozumienie konkretnych metod badań jakościowych jest być może intuicyjne, ale nie może być potoczne¹. Żeby lepiej opisać problem warto przytoczyć historię, która obrazuje,

¹ Janet Buttolph Johnson, Henry T. Reynolds, Jason D. Mycoff, autorzy popularnego podręcznika metod badawczych, traktują badania jakościowe nieco pobłażliwie. Autorzy wskazują, iż rodzaj badań powinien być wybrany ze względu na temat i np. dla badań dotyczących politycznego uczestnictwa kobiet sugerują użycie metod jakościowych, mówiąc jednak o analizie jakościowej, „która w celu dostarczenia poparcia dla argumentów polega na cytatach, komentarzach lub anegdotach”. Takie ujęcie odbiera nieco rzetelnym analizom jakościowym

czym dla badacza realizującego wywiady powinno być podejście jakościowe, jakie wyzwania przed nim stawia taka droga zbierania danych, oraz jakie są różnice w perspektywach badaczy i sposobach interpretacji świata społecznego²:

Po wielu latach studiów przygotowujących do bycia mistrzami ewaluacji (badań ewaluacyjnych) trzech młodych ludzi przyszło do Halcolma żeby zapytać jak mogą w przyszłości – w działaniach badawczych – wzbogacić swoją wiedzę. Halcolm zdał sobie sprawę, że pomimo wielu lat nauki brakuje im doświadczenia w realnym świecie i chciał żeby ich wyjście ze studiów do społecznej rzeczywistości odbyło się w dwóch fazach. W czasie pierwszej fazy polecił im, aby przez 6 m-cy ‘pozostali w ciszy’ (aby zamilkli) – mieli stać się ‘milczącymi poszukiwaczami prawdy’. Wyszli, więc i ruszyli do realnego świata milcząc. Każdego dnia zgodnie z instrukcją siadali w sklepie, w jakiegokolwiek miejscowości byli, i patrzyli, ale nic nie mówili i tak każdego dnia. Po 6 miesiącach wrócili do Halcolma. Mistrz powitał ich i przemówił: *Wróciliście ze swojej podróży wasz czas milczenia minął. Wasze przejście do świata – poza mury nauki – rozpoczęło się. Czego się nauczyliście w swojej pierwszej wędrówce?* Pierwszy odpowiedział:

W każdej wiosce ścieżki są takie same. Ludzie wchodzi do sklepu. Kupują produkty, których potrzebują, rozmawiają z przyjaciółmi i wychodzą. Nauczyłem się, że wszystkie sklepy są podobne a ludzie w sklepach zawsze tacy sami. Nauczyłem się, że wszystkie rzeczy są ostatecznie takie same bez względu na miejsce...

Drugi także zdał relacje ze swojej podróży:

Ja też widziałem ludzi przychodzących i wchodzących do sklepu nauczyłem się, że każde życie przychodzi i płynie, ludzie zawsze przemieszczają się tam i z powrotem poszukując jedzenia i podstawowych rzeczy materialnych. Teraz rozumiem prostotę ludzkiego życia. Halcolm spojrzał na trzeciego młodzieńca i zapytał: A Ty, co masz nam do powiedzenia?: Widziałem te same sklepy i tych samych ludzi, co moi współtowarzysze, ale do teraz nie wiem tego, co oni wiedzą. Moja głowa jest wypełniona pytaniami. Myślę wciąż o tym skąd ludzie przychodzą? Rozważam nad tym, co mogą myśleć i czuć, kiedy przychodzą i odchodzą? Zastanawiam się refleksyjnie nad tym jak to się stało, że są tego dnia w tym sklepie, kogo zostawili i kto z nimi przyszedł? Zastanawiam się na ile dzień dzisiejszy (rzeczywistość/sytuacja polityczna/przyp. autora) jest taki sam albo na ile jest inny? Oblałem mistrzu – nie zdałem egzaminu, teraz jestem bardziej pełen pytań niż odpowiedzi na temat ludzi, których widziałem. Nie wiem czy czegokolwiek się nauczyłem.

walor naukowości. Autorzy cytowanego wydania publikacji jasno określają, że w obszarze ich zainteresowań są tylko badania o charakterze ilościowym (Johnson, Reynolds, Mycoff 2010: 264–266).

² Postać Halcolma i jego “twórczość” Halcolm’s Research Parables jest wykreowana przez badacza jakościowego i ewaluatora autora licznych publikacji metodologicznych Michaela Quinna Pattona. W swoich książkach Patton odwołuje się do badawczego/ewaluacyjnego mędrca Halcolma (jako alter ego Pattona ‘evaluation sage’), którego historie cytuje aby opisać trudniejsze zagadnienia badawcze. W rozdziałach wstępnych do swojej pracy (prac) umieszcza podziękowania dla Halcolma (którego nazwisko nakazuje wymawiać i interpretować ‘how come?’, precyzyjniej ‘why’ – dlaczego?) w bardzo przewrotny i zabawny sposób odwołując się utrzymujących się pogłosek i wątpliwości dotyczących istnienia Halcolma – wskazując, że jedyne o czym może zapewnić czytelnika to to, że Halcolm na pewno istnieje żywo w jego umyśle. Więcej: Patton Michael Quinn. 1996. Utilization-focused evaluation: the new century text, Thousand Oaks, California. XV. [dostęp: 20.10.2012] Tłumaczenie własne.

Halcolm uśmiechnął się *Nauczyłeś się najwięcej ze wszystkich. Nauczyłeś się jak wartośćowa może być możliwość zadawania pytań. Nauczyłeś się jak istotne jest odnajdywanie/uzyskiwanie tego, co ludzie mogą Ci powiedzieć. Jesteś gotowy, aby powrócić do świata, tym razem nie w ciszy. Idź przed siebie i pytaj. Pytaj i słuchaj. Świat jest gotowy, aby otworzyć się przed Tobą. Każda osoba, którą zapytasz zabierze Cię w nową nieznaną – inną część świata. Dla osoby, która jest otwarta, aby pytać i słuchać świat jest zawsze nowy. Kompetentny pytający i uważny słuchacz wie jak wejść w doświadczenie*" (Patton 2002: 277).

Opowieść ta jest obrazowym przedstawieniem sensu podejścia jakościowego, może służyć jako podstawowa definicja, czym badania jakościowe są i jak się do nich przygotować. Zatem, aby mówić o dobrym wywiadzie i tym samym o badaniach jakościowych należy nauczyć się obserwować i słuchać, a potem z ciekawości badawczej prowadzić wywiady i szukać zrozumienia świata. Realizacja wywiadów poszukujących ma zdecydowanie odmienny charakter niż, gdy zbieramy dane niezbędne do analiz ilościowych. Badania jakościowe charakteryzuje otwartość badacza, a wywiad wymaga bardzo silnej koncentracji na badanym i jest powiązany z procesem obserwacji. Jest jeszcze jedna ważna rzecz, która wynika ze wskazanej powyżej opowieści badacz musi być ZAINTERESOWANY, zatem perspektywa badanego – jego opinia o rzeczywistości/sytuacji politycznej powinna być ważna dla osoby realizującej badania. Zobaczymy, bowiem tylko to, co rzeczywiście nas interesuje. W ujęciu profesora Steinara Kvale, specjalizującego się w realizacji wywiadów, można być jak: badacz górnik – ten jest kolekcjonerem istniejącej wiedzy. Lub też jak trzeci bohater opowieści Halcolma - badacz podróżnik, który próbuje zrozumieć rzeczywistość i być wtedy twórcą wiedzy o świecie (Kvale 2010: 53–55).

W naukach społecznych stosowane są różne formy wywiadów. Szczególnie gwałtownie wywiady o charakterze jakościowym rozwijają się w ramach antropologii, etnografii i socjologii zwanej humanistyczną lub precyzyjniej socjologii jakościowej i pedagogice. Wywiady jakościowe, które nie pozwalają na proste uogólnienia pozostają w rękach badaczy innych dyscyplin niż politologia. Jak potwierdza Bartosz Sławewski (2012: 61), w podstawowych lekturach metod badań społecznych w socjologii i politologii, dominuje podejście właściwe naukom przyrodniczym. Rozumiane jako naukowe podejście do politologii jest silnie rozwinięte na gruncie behawioryzmu. Politolodzy chętnie korzystają z danych ilościowych tworząc modele preferencji i wnioski, które można odnieść do populacji (Brians, Willnat, Manheim, Rich 2006: 12–306). Socjolog Tatsiana Kanash w podręczniku dla pedagogów, w rozdziale na temat badań jakościowych pisze, że:

Badania socjologiczne są przydatne w takich sferach jak: polityka, (badania opinii publicznej na temat zaufania do polityków i podstawowych instytucji społecznych [...] do analiza zachowań wyborczych do oceny skuteczności reform *edukacyjnych*, do badania potrzeb i preferencji konsumentów [...]) (Kanash 2011: 343).

Zdecydowanie w politologii potrzebne są nie tylko badania sytuujące się w wymienionych obszarach, politolog może być też zainteresowany perspektywą badanego, co otwiera drogę do bardzo w tym wypadku użytecznych badań o charakterze jakościowym. Te same dane w optyce różnych dyscyplin zyskują inne znaczenie

(Palska 2005)³. Dlatego tak ważne jest dostosowanie metod i technik do problemu badawczego, nie zamykając się w jednej przyjętej perspektywie.

W ostatnich latach (od 2010 roku) zauważono zwiększanie się ilości publikacji w języku polskim na temat metod badań jakościowych. Wzrost zainteresowania podejściem jakościowym wynika z krytyki metody sondażu (Dyoniziak 1997) i wyodrębnienia innych obszarów badań m.in. nad „zagadnieniami życia codziennego, społeczności lokalnych, grup mniejszościowych, do badań, których metody ilościowe okazują się mało przydatne” (Duch-Krzystoszek, Gruszecka-Tieśluk 2011: 361). Badania jakościowe, a szczególnie metoda wywiadu – techniki wywiadów – są bardzo popularne w świecie badań marketingowych. Wywiad, jako metoda poszukiwania informacji pozwala zbierać dane jednostkowe, aby potem uzyskać z nich dane zagregowane. Stopień standaryzacji narzędzia oraz wybrana technika określa niejako, w jaki sposób uzyskane dane poddajemy analizie. Metoda wywiadu i jej techniki mają „w naukach humanistycznych i społecznych już długą historię” (Kaufmann 2010: 25). Kaufmann wskazuje, że ich źródłem są m. in.: „badania społeczne w XIX wieku, praca etnologów w terenie, wywiady kliniczne w psychologii” (2010: 25). Natomiast zdaniem Dariusza Kubinowskiego, propagatora podejścia jakościowego w pedagogice, już w starożytnym w Egipcie można doszukać się pierwowzoru wywiadów, gdy „urzędnicy” realizowali spisy ludności (2010: 206–207). Łączono je wtedy z obserwacją i można tu dostrzec najstarszy sposób badania, w jakimś stopniu, zatem, źródła wywiadów można poszukiwać w obszarze związanym z analizą państwa i jego instytucji. W kolejnej części przedstawione zostaną wybrane przykłady technik wywiadu.

Techniki wywiadów

Ewolucja wywiadów zdaniem Kubinowskiego (2010: 206) postępowała od luźnej rozmowy, gdzie łączono ją z obserwacją, przez częściową strukturalizację, dochodzącą w efekcie do podstawowej techniki stosowanej w latach 60., 70. aż do dzisiaj – wykorzystania wywiadu w badaniach sondażowych, erozją związaną z postmodernizmem i odrodzeniem wywiadu, jako kooperacji. Rozwój techniki związany jest więc z uczeniem się, w jaki sposób skutecznie zdobywać informacje.

Natomiast wywiad traktowany, jako metoda, to za Stefanem Nowakiem (1985: 22–23) – nie tylko zbieranie danych, ale także według słownikowego rozumienia ich analiza, czyli „świadomie stosowany sposób postępowania mający prowadzić do zamierzonego celu” (Uniwersalny Słownik Języka Polskiego 2008: 616). Metoda to „systematyczny zbiór zakorzenionych teoretycznie reguł (technik i ich uzasadnień) zbieranie, analiza i interpretowanie danych” (Stasik, Gendźwił 2012: 10), dla badań jakościowych „badacz/badaczka opracowuje metodę” (Stasik, Gendźwił 2012: 11), oznacza, że musi ramy przyjętego wzoru postępowania dopasować do problemu badawczego. W ramach metod – dostosowujących się do problemu badawczego – występuje wiele technik wywiadu – czyli bardziej szczegółowych sposobów

³ Na przykład: Qualidata – baza danych jakościowych w Wielkiej Brytanii – publikacja: www.data-archive.ac.uk/sharing/sharing (7.08.2018).

wykonywania czynności badawczych. Możemy wywiady podzielić ze względu na sześć kategorii:

- stopień ustrukturalizowania i standaryzacji (Lutyński 2000). Im bardziej otwarte i elastyczne tym bardziej jakościowe,
- ilość badanych – rozróżnienie oparte na ilości osób poddanych badaniu pomiędzy wywiadem grupowym (relacje badacz – więcej niż jeden badany) a indywidualnym (relacja badacz badany) (Barbour 2011: 82–89; Bryman 2001: 311–352),
- relacje badacz – badany, ze skalą: od kooperacyjna i przyjazna do nieprzyjazna i nieufna (Kubinowski 2010: 206),
- kontakt badacz - badany – sytuacja badania – bezpośredni – zapośredniczony – wywiady realizowane bezpośrednio lub tańsze wywiady telefoniczne stosowane w badaniach ilościowych oraz coraz częstsze wywiady prowadzone z użyciem narzędzi internetowych – np. wideo konferencji – zarówno indywidualne jak i grupowe z użyciem rozmów wideo – on-line,
- cel realizacji wywiadu – według ujęcia teoretyka i praktyka wywiadów (Kvale 2004: 124–133),
- narzędzia stosowane (Banks 2009: 203–135; Gudkova: 2012: 120–122; Gawlik 2012: 155–161).

Podstawowym rozróżnieniem jest dla nas to czy wywiad poszukuje danych ilościowych czy jakościowych. Wywiady ilościowe, zwane najczęściej kwestionariuszowymi, są realizowane w formie standaryzowanej i strukturalizowanej dbające o ograniczenie wpływu ankieterskiego (Babiński 2004: 115–120). Zawarte w kwestionariuszu ankiety pytania mają charakter najczęściej zamknięty a pytania otwarte mają uzupełnić dane ilościowe, są one jednak zwykle (przy dużych próbach) przekodowywane na zmienne ilościowe. Z założenia (w procesie kodowania) ogranicza się, więc nie ilość uzyskanych informacji, ale ich kształt, co pozwala (przy odpowiednim doborze próby) na estymację uzyskanych wyników na populację. Inne założenia są podstawą dla realizacji wywiadów o charakterze jakościowym. Cechą charakterystyczną dla wywiadów jakościowych jak wskazuje amerykański badacz Michael Quinn Patton (2002: 278) jest możliwość poznania tego, co nieobserwowalne, dostępu do perspektywy badanego, który przez pytania otwarte konstruuje dane swoimi słowami. Jak w opowieści Halcolma, trzeba wziąć pod uwagę każdy przypadek, a dopiero potem agregować dane, zadawać pytania pozwalające wejść w świat badanego – nie natomiast odwrotnie. Plany badań stosujące wywiady jakościowe są etapowe, elastyczne, ewolucyjne (Rubin, Rubin 1997: 204–205), gdyż w realizacji tych badań liczy się szybkość, elastyczność, empatia (Kaufmann 2010). Pytania otwarte w badaniach jakościowych mają na celu dotarcie do rozumienia pojęć – eksploracji. Poprzez pytanie ludzi o to, co ich interesuje uzyskujemy ciekawe odpowiedzi, dające nam obraz świata badanych. Potem potrzebna jest dyskusja w grupie badaczy i przez wymianę poglądów zawężanie poruszanych kwestii, dalej badacz pogłębia to, co go interesuje i jest ważne dla badanych.

Sekwencja działań podejmowanych w ramach wywiadu to „gromadzenie szerokich informacji, ich analiza, selekcja i testowanie, skoncentrowanie się na konkretnych pytaniach aż do nasycenia teoretycznego” (Rubin, Rubin 1997: 202–207).

Podstawą wywiadów jakościowych jest **wywiad rozumiejący** opisywany przez Kaufmanna, jako pewna metoda badania w duchu społecznego konstruowania rzeczywistości, co czego w tytule nawiązuje znana praca dwóch socjologów (Berger, Luckmann 2010). W ramach tego wywiadu „Badacz aktywnie uczestniczy w zadawaniu pytań, aby wywołać zaangażowanie osoby badanej. Podczas analizy treści nie unika się interpretacji materiału, przeciwnie – jest ona nieodzowna” (Kaufmann 2010: 29), materiał uzyskany z badań jest niezwykle złożony. Wywiad rozumiejący obejmuje metodę i techniki dostosowane do problemu „zaczyna od terenu, a dopiero następnie konstruuje model teoretyczny” (Kaufmann 2010: 34) – wywiad ten wspomaga budowę teorii ugruntowanej i w ramach tej metody powinniśmy go rozwijać. Stosowany może być we wszystkich obszarach wymagających eksploracji, gdzie zadaniem badacza jest poszukiwanie konstruktów w świecie społecznym, wywiady wpływają na ich rozumienie.

Poniżej przedstawione zostaną wybrane techniki wywiadów (inną klasyfikację przedstawia np. Kvale 2010: 119-134) skoncentrowanych na pytaniach otwartych. Każda z nich zostanie opisana według historii, obszaru celów i sposobu realizacji, wszystkie one powinny być prowadzone w duchu wywiadu rozumiejącego.

Wywiad narracyjny – rozpowszechniony na gruncie badań jakościowych (szerzej: Kaźmierska 1997), pierwsze próby systematycznego użycia dokonali Anselm Strauss i Leonard Schatzman, ale rozwój przypisuje się pracom Fritza Schütza (Prawda 1989). W badaniach Schütza analizie poddano proces, trajektoria, przebieg i rozwój w czasie.

Cechą wywiadu narracyjnego jest jego odniesienie do momentu w historii – usytuowania w czasie: „Polega na stymulacji opowiadania o przeżyciach związanych z uczestnictwem osoby badanej w jakimś wydarzeniu lub ciągu wydarzeń” (Konecki, Chomczyński 2012: 329), chodzi nie o odpowiedź na konkretne pytania, ale o narrację, opowieść (spontaniczna reakcja – niezakłócona przez badacza). Jego celem „jest zdobycie danych, których analiza umożliwi rekonstrukcję czasowego porządku” (Konecki, Chomczyński 2012: 331) – ważny tutaj jest też element autobiograficzny. Wywiad narracyjny wymaga nagrania, w czasie wywiadu warto (po konsultacji z badanym) robić krótkie notatki i zapisywać pytania (tak, żeby móc zadać ważne pytania na końcu wywiadu). Notatki powinny być materiałem badawczym – nagranie wymaga bardzo szczegółowej transkrypcji z zapisem przerw, milczenia, śmiechu, westchnień. Technika ma dwa rozwinięcia, jako:

- metoda biograficzna – podstawą są w niej historie z życia, historie doświadczeń człowieka w czasie i sposób ich interpretacji,
- *oral history* – w polskim tłumaczeniu historia mówiona, historia z perspektywy świadków historii, jej uczestników koncentracja na perspektywie wydarzeń historycznych (Rzeźnicka-Krupa 2011: 187–212).

Wywiad realizowany jest według następującego schematu:

Faza pierwsza rozpoczęcia wywiadu – jej celem jest stworzenie atmosfery motywującej narratora do ‘podzielnia się historią swojego życia’ (Konecki, Chomczyński 2012: 329–331). Niektórzy autorzy wskazują, że w fazie tej buduje się relacje wzajemnego zaufania – warto jednak pamiętać, że jest na ten proces niewiele czasu, zatem kluczowe jest przygotowanie prowadzącego wywiad.

Faza druga stymulowanie narracji – w tej fazie należy wyjaśnić rozmówcy, jakiej wypowiedzi się od niego oczekuje (formy). Ważne jest, aby zachować całkowitą neutralność, co do treści, zatem w żaden sposób nie sugerować oczekiwanych odpowiedzi (np. nie należy odpowiadać na pytanie: ale mam opowiedzieć o tych dobrych czy złych wspomnieniach?) trzeba zapewnić rozmówcę, że dla nas jego/jej historia cała jest interesująca i ważna.

Faza trzecia prezentowanie opowieść przez narratora – w tej fazie osoba prowadząca wywiad koncentruje się na słuchaniu i podtrzymywaniu narracji przez komunikaty niewerbalne, ta faza jest najważniejsza dla całego wywiadu i powinna być niezakłóconą narracją badanego. Jest to najtrudniejszy moment w wywiadzie, bo niektórzy ludzie nie są przyzwyczajeni do opowiadania historii. Badacz powinien nauczyć się „pracować z ciszą” – badany nie musi cały czas mówić, krótka przerwa nie jest błędem w realizacji. Na pytanie badanego, co jeszcze chcemy wiedzieć, można odpowiedzieć, że po prostu „Pana/ią słucham i chcę wiedzieć to, co Pan/i chce mi powiedzieć”. Cisza to czasem czas dla badanego, aby się zastanowił, pomyślał, jest elementem komunikacji i daje silną wskazówkę dla późniejszej analizy danych.

Faza czwarta zadawanie pytań – jeśli respondent zakończył narrację, badacz może wtedy, dbając o komfort respondenta, potwierdzić, że opowieść była bardzo ważna dla badań i zapytać czy może odpowiedzieć na kilka pytań, w których warto zastosować parafrazę lub presupozycję. Badacz powinien dbać o jakość nagrania (żeby umożliwić dobrą transkrypcję) i notatek w trakcie badania (Kvale 2010: 155–165).

Faza piąta zakończenie wywiadu – badacz nie wyłącza dyktafonu i nie mówi, że to już koniec. Na tym etapie należy jeszcze porozmawiać z badanym, tak, aby powrócić do ‘normalnej’ konwersacji, podziękować za poświęcony czas i pożegnać się. Nieuwzględniona tutaj, ale ważna część podsumowania, to transkrypcja wywiadów (Kvale 2010: 164) i archiwizacja danych uzyskanych w wywiadzie (Szerzej Kościński 2005; Gajda 2013)⁴.

W Wielkiej Brytanii Baza danych jakościowych – Qualidata kolekcjonuje dane z badań jakościowych. Wszystkie projekty dofinansowane w ramach Economic and Social Data Service mają obowiązek archiwizacji wyników ze względu na szacunek do badanych i wartości uzyskanych materiałów⁵.

Cechą charakterystyczną wywiadu narracyjnego jest ukierunkowanie go na jakieś wydarzenie, moment historyczny, a następnie umożliwienie badanemu przedstawienia własnej perspektywy procesu trwającego w czasie. Technika ta stosowana

⁴ Zob. także: 5th ESRC Research Methods Festival Oxford, sesja Working with Other People's Data, prowadzenie Louise Corti, UK Data Archive, University of Essex. Analiza ponowna to podejście wskazujące na możliwość wykorzystania danych z badań jakościowych jako danych wtórnych, czyli wtórnej analizy danych jakościowych. Gdzie pamiętając o zasadach etycznych związanych z anonimowością badanych i dbaniem o ich bezpieczeństwo możemy dzielić się danymi i prowadzić analizę danych jakościowych uzyskanych przez innego badacza lub w ramach innego problemu badawczego. Podejście to nie uzyskało jeszcze popularności w Polsce jest stosowane, nie bez kontrowersji, w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Danii.

⁵ Strona główna bazy: <https://www.ukdataservice.ac.uk/get-data/other-providers/qualitative.aspx> [data dostępu: 19.08.2019].

może być dla badania ważnych wydarzeń historycznych, ich wpływu na człowieka (Schütze 1997), społeczności lub grup w Polsce m.in. wykorzystywana dla badania doświadczeń holocaustu, wojny oraz życia w PRL. Głównie przez socjologów lub historyków.

Wywiad skoncentrowany na problemie – twórcą tej techniki jest niemiecki badacz Andreas Witzel (Witzel, Kuehn 2004), czerpiący inspirację z teorii ugruntowanej i naturalizmu (Konecki, Chomczyński 2012: 332–334). W podejściu wymagana jest od badacza podstawowa wiedza na temat cech społecznych i demograficznych związanych z badanym problemem, ma to ułatwić badaczowi przygotowanie się do wywiadu. Przygotowywana jest lista pytań przewodnich – rama orientująca – żeby można było porównać odpowiedzi respondentów. W czasie realizacji wymagane jest nagranie i protokół obserwacji oraz notatki terenowe.

Wywiad realizowany jest według następującego schematu:

Faza pierwsza. Narzędziem jest ankieta – wypełnienie przez dobranych celowo/ losowo respondentów kwestionariusza ankiety.

Faza druga. Dobór osób do wywiadu na podstawie wyników Fazy pierwszej – wybieramy tych, którzy pomogą nam zrozumieć problem lub a można zrobić wywiad ze wszystkimi osobami, które brały udział w fazie pierwszej.

Faza trzecia. Realizacja - składa się z trzech etapów: Część wstępna – zbudowanie zaufania żeby stworzyć relację z badanym – przekazanie podstawowych informacji o wywiadzie, przedstawienie siebie zapewnienie poczucia bezpieczeństwa danyh. Część ogólna zachęcając a do samodzielnej narracji. Część pytająca – analizowanie i omawianie, pogłębienie wypowiedzi (Witzel, Kuehn 2004).

Faza czwarta. Zakończenie - nieuwzględniona w schemacie powinna być związana z zakończeniem wywiadu oraz archiwizacją danych uzyskanych w wywiadzie.

Cechą charakterystyczną dla wywiadu skoncentrowanego na problemie jest jego kompleksowość. Nie jest to jedna z technik, ale bardziej „zespół technik badawczych, w którym stosowane są zarówno jakościowe jak i ilościowe metody zbierania i analizy danych” (Konecki, Chomczyński: 332). Celem badań realizowanych z użyciem tego podejścia jest zebranie ‘obiektywnych’ danych dotyczących zachowań ludzkich oraz subiektywnego postrzegania rzeczywistości przez jednostki. Co ważne, badacz może wykorzystywać posiadaną przez siebie wiedzę, ale nie może krępować swobody wypowiedzi badanego. Wychodzimy zatem od wskaźników bezpośrednio obserwowalnych, a w kolejnych fazach pogłębiamy rozumienie problemu. To podejście może mieć zastosowanie w analizie wybranego wycinka preferencji wyborczych, motywów aktywności politycznej, gdzie w oparciu o dane liczbowe i wiedzę badacza, można pogłębiać konkretne sformułowane przez badanych motywy i opinie związane z analizowany problemem.

Wywiad swobodny, pogłębiony, wywiad etnograficzny. Jest on podstawowym narzędziem w badaniach społecznych, mającym – jak wskazywano wcześniej – swoją długą historię i liczne rozwinięcia. Obecnie jak wskazuje Maison mamy do czynienia z nadużywaniem pojęcia indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI – *in-depth interview*) i terminem tym określa się, bez zastanowienia, wszystkie

techniki używające bezpośredniego spotkania badacz - badany, bez względu na charakter rozmowy i towarzyszące jej narzędzia (Maison 2001: 19; Nicpoń, Marzęcki 2010: 247). Na marginesie trzeba zaznaczyć, że czasami wyodrębnia się wywiad etnograficzny (Angrosino 2010: 88–99) jako odmienną technikę, związaną z spon-tanicznymi wywiadami w terenie (Rzeźnicka-Krupa 2011: 161).

Wywiad realizowany jest najczęściej według następującego schematu:

Faza pierwsza. Zaawansowane planowanie – powinna rozpoczynać się od przygotowania listy informacji, które są ważne dla badanego problemu. Na przykład w formie scenariusza, następnie przygotowanie się do wywiadu (szkolenie dla prowadzących wywiady), przestudiowanie literatury, wybranie tematów otwarcia, które mogą być potrzebne, aby zdobyć zaufanie. W fazie tej, czego przedstawiana struktura nie uwzględnia, należy też wybrać najlepszych informatorów – tych, którzy mają cenne dla naszych badań informacje - nawiązać kontakt z respondentami i umówić wywiad w miejscu sprzyjającym jego przeprowadzeniu.

Faza druga. Otwarcie - przedstawienie siebie, celu swojej obecności, celu badań, wytłumaczenie, że prowadzona rozmowa (lepiej używać słowa rozmowa niż wywiad) nie opiera się na dobrych czy złych odpowiedziach, ale że interesują nas wszystkie opinie badanego, jego poglądy związane z tematem badań. Należy uzyskać zgodę na nagrywanie i/ lub notowanie oraz wyjaśnić wszystkie związane z tym wątpliwości. Warto w dalszym etapie „zapomnieć” o dyktafonie (Kvale 2010: 155–156). Można od razu go włączyć, nagrać zgodę na rejestrowanie, nie wskazywać na niego, nie sprawdzać czy nagrywa, tylko prowadzić rozmowę, aby badany miał możliwość zapomnieć o nagraniu. Niezbędne jest poinformowanie o etycznych zasadach badań (wykorzystaniu danych). Etap ten związany jest zapewnieniem badanemu poczucia bezpieczeństwa. Jest kluczowy dla realizacji dalszej rozmowy

Faza trzecia. Rozpoczynanie - wstęp ogólny to budowanie i pogłębianie zaufania przez nawiązanie i utrzymywanie przyjaznej relacji, „stworzenie odpowiednich warunków do współpracy; zachęcanie badanego do rozmowy i od początku oddanie mu głosu” (Kubinowski 2010: 208–209). Rozpoczęcie powinno jasno określić, że badany jest osobą, której opinii chcemy poznać – dominacja badacza jest błędem dla tego wywiadu. Realizator badań nie może udowadniać posiadanej wiedzy, kre-ować siebie i swojej pozycji. Najprostsza rada, całkowicie oddająca sens tej fazy, to potocznie – „zamknij się i słuchaj” i naukowo – myśl.

Faza czwarta. Sedno wywiadu – pogłębianie. Badacz musi się dostosować do dynamiki rozmowy i słuchać badanego – skoncentrować się na wypowiedzi, odzy-wając się tylko wtedy, gdy coś jest niejasne lub wymaga pogłębienia. Warto pozo-stawić też trochę przestrzeni na ciszę w wywiadzie (Rzeźnicka-Krupa 2011: 196) w nawiązaniu do ‘pozostawiania w ciszy’ w opowieści o Halcolmie, aby lepiej skon-struować pytanie. Narracja powinna być połączona z pogłębianiem – kolejność py-tań należy dostosować do dynamiki rozmowy.

Faza piąta. Kończenie, podsumowanie wywiadu – można poprosić badanego o wyrażanie innych ważnych dla niego opinii, ewentualnie o dane metryczkowe. W tej fazie dziękujemy za wywiad i pozostawiamy informację dotyczącą ponow-nego kontaktu z badanym (jeśli taki przewidujemy), możliwości zapoznania się z wynikami. Następuje w tej fazie przejście do całkowicie swobodnej rozmowy np.

dotyczącej komunikacji miejskiej (jak dojadę?), pogody, miejsca spotkania. Po wyjściu ze spotkania należy skoncentrować się na uzupełnieniu notatek, spisaniu obserwacji i protokołu z wywiadu (karty obserwacji). Zebrane dane należy oznaczyć. Nieuwzględniona tutaj, w sposób bezpośredni, ale ważna część podsumowania, to archiwizację danych uzyskanych w wywiadzie.

Wywiad swobodny cechuje się elastycznością i obserwacją, ale nie spontaniczną wymianą „poglądów na dowolne tematy; badacz ustala tematy rozmowy, dopytuje” (Konecki, Chomczyński 2012: 335). Ważne dla wywiadu swobodnego jest otwarcie się na perspektywę badanego. Jak już wskazano, badacz jest słuchaczem a respondent mówcą. Wywiad jest rozmową, w której badacz nadaje ogólny kierunek i kładzie nacisk na pewne tematy.

Zastosowanie technik wywiadu

Podstawą podjęcia decyzji dla wyboru metody wywiadu i jej konkretnej techniki powinien być problem badawczy. Działając zgodnie z zasadą „prymatu problemu nad metodą badawczą” (Górnjak, Krupnik, Worek 2007: 117). Wybrana technika powinna być najlepszym narzędziem do uzyskiwania niezbędnych dla tego problemu badawczego danych. Na wybór technik wywiadów ma też wpływ czas, jaki mamy na realizację badania, temat badań, pogłębienie problemu, pula środków, jaką dysponujemy, dostępność respondentów oraz posiadane zasoby (moderatorzy, sala do realizacji wywiadów grupowych - fokusownia).

Badania zogniskowane wywiady grupowe (FGI) stosujemy, gdy chcemy badać interpretacje grupowe związane z określonym zagadnieniem interakcje w grupie, konfrontacje opinii (Barbour 2011: 43–61). W doborze technik koncentrujemy się na ich mocnych stronach i możliwych do osiągnięcia korzyściach jednocześnie uwzględniając koszty. Poniższe przykłady badań, to katalog projektów, które są wybrane w pełni subiektywnie i które, co jest intencją autorki, mogą być interesujące dla politologa. Ze względu na objętość niniejszej publikacji przedstawione zostały jedynie najbardziej podstawowe informacje o projektach.

Przykład 1 Badania w krajach postsowieckich

Celem badań była odpowiedź na pytanie badawcze – eksploracja – jak pojęcie demokracji kształtowane jest przez respondentów, którzy przeszli okres socjalizacji w Radzieckiej Republice Litewskiej. Zadaniem Ainè Ramonaitė (2004) większość badań politologicznych dotyczących krajów postsowieckich to badania opinii społecznej oparte o sondaże, w których podawane *a priori* definicje narzucają rozumienie demokracji takie samo w bardzo różnych społeczeństwach. Opisywane badania mają charakter badań jakościowych, co zdaniem autorki pozwala na rozumienie pojęcia demokracji, oraz sposobu, w jaki kształtują się wierzenia i opinie respondentów. W ramach projektu zrealizowano 40 indywidualnych wywiadów pogłębionych (swobodnych). Wywiady były nagrywane i transkrybowane, dobór respondentów odbył się na podstawie wskaźników geograficznych (wybrano cztery dystrykty – województwa), demograficznych – według wieku, płci, edukacji i zawodu, jako czynników, które uznano za najważniejsze determinanty politycznych zachowań.

W toku badania zadawano pytania koncentrujące się na tym, jak badani rozumieją demokrację i jakie ich zdaniem są jej najistotniejsze atrybuty. Działania badających musiały otworzyć się na opisy badanych, którzy, oprócz lepiej wykształconej młodzieży, raczej nie mieli wiedzy dotyczącej omawianych zagadnień. W opinii realizatorów w badaniu pojawił się problem ze specjalistycznym słownictwem politologicznym (najprawdopodobniej nie dotyczy on tylko Litwy). Tematyka badań była w odczuciu respondentów ściśle powiązana z wartościami, w niewielkim wymiarze badani definiowali demokrację np. w powiązaniu z wolnymi wyborami. Wyniki tych badań pozwoliły na poznanie języka badanych, tego, co dla nich oznaczają politologiczne pojęcia. Jak się okazało rozumienie pojęcia demokracji odbiega od naukowego ujęcia.

Przykład 2 Przemiany tożsamości narodowej w mniejszości (religijnej) żydowskiej w Chorwacji

Te badania dotyczyły tożsamości żydowskiej (Šiljak 2003) w Chorwacji były realizowane po to, aby odpowiedzieć na następujące pytanie badawcze „Jak zmiany o charakterze historycznymi socjopolitycznym wpływają na transformację tożsamości mniejszości żydowskiej w Chorwacji”. W ramach badania zrealizowano wywiady w trzech wybranych grupach wiekowych (nie badano wszystkich grup wiekowych – pominięto ludzi w wieku lat 31+ do 39 oraz 56+ do 69):

- a) z ludźmi starszymi powyżej 70 roku życia,
- b) z osobami w wieku średnim 40–55 lat
- c) z ludźmi młodymi 20–30 lat.

Z respondentami najstarszymi i w wieku średnim zrealizowano indywidualne wywiady pogłębione, z najmłodsza grupą badanych zrealizowano zogniskowane wywiady grupowe. Pytania badawcze związane były ze zmianami społeczno-politycznymi w byłej Jugosławii, konkretnie dociekano: Które historyczne i społeczne procesy wywołały transformację w tożsamości i dlaczego? Jak przedstawiciele narodu żydowskiego, jako jednostki i jako społeczność, radzą sobie z tymi zmianami w ich środowiskach. Badacze koncentrowali się na zmianach społecznych. Zrealizowano 12 wywiadów w grupie 70+ oraz 40–55. Zrealizowano dwa zogniskowane wywiady grupowe (jeden wywiad – 6 kobiet, drugi wywiad – 6 mężczyzn) z ludźmi najmłodszymi. Grupy w wywiadach miały charakter homogeniczny według płci.

Przykład 3 Polacy wobec przeszłości

Przykładem są tu badania na temat „tradycji społecznej w zachowaniach wyborczych w Polsce w latach 1989–2000” (Kwiatkowski 2017; Bratkowski 2003; Zarycki, Kowalski 2001). Projekt nawiązujący do badań z 1987 roku „Współczesne społeczeństwa polskie wobec przeszłości” realizowanych w Instytucie Studiów Politycznych PAN pod kierownictwem Andrzeja Szpocińskiego. W badaniach zrealizowano 11 „dyskusji grupowych trwających przeciętnie dwie i pół godziny w 6 miastach [...] Uczestnikami były osoby deklarujące zainteresowanie przeszłością, mające wykształcenie średnie lub wyższe, kobiety i [...] w wieku 18–65 lat (3 grupy pokoleniowe)” (Kwiatkowski 2017). Potem na podstawie wyników

realizowano badania ilościowe. Jak podają autorzy dane są dostępne w archiwum Instytutu Studiów Politycznych PAN.

Przykład 4 Radzenie sobie z nową rzeczywistością

Były to indywidualne wywiady pogłębione (wywiady swobodne) realizowane w latach 1996–1998 w celu eksploracji „potocznej świadomości lokalnej” (Kurczewska 2006, 2008). Projekt badawczy *Tradycja, jako sposób radzenia sobie z nową rzeczywistością: studia porównawcze działań wzorcotwórczych rodzin i autorytetów w wybranych społecznościach lokalnych* pod kierunkiem Joanny Kurczewskiej przewidywał realizację 90 wywiadów pogłębionych „z przedstawicielami rodzin mieszkających w trzech społecznościach lokalnych” (Kwiatkowski 2008) z trzech regionów Wielkopolski, Mazowsza oraz Ziemi Cieszyńskiej. Brakuje informacji o archiwizacji danych i możliwości dostępu do nich. Badania realizowano jeszcze przed wprowadzeniem nowego podziału terytorialnego Polski i wykształceniem się struktur samorządu, ówczesna perspektywa mogłaby być inspirującym materiałem dla współczesnych analiz, porównań.

Przykład 5 Polska Rzeczpospolita Ludowa w badaniach

W polskiej historii, wiele projektów jakościowych realizowali socjologowie jeszcze w czasach PRL. Przykładem dla możliwości twórczego wykorzystania danych jakościowych, jest opis łączenia badań surveyowych i wywiadów pogłębionych w Polsce lat 80. ubiegłego stulecia przedstawiony w artykule Piotra Buczkowskiego i Marka Ziółkowskiego *O różnych sposobach badania przekonania* (1990). Tematyka badań – przekonania Polaków w latach 80. XX wieku byłaby dzisiaj (jeśli wywiady przetrwały) dokumentem czasów i cennym materiałem do porównań i analiz np. politologicznych. Powstające teraz wywiady o czasach PRL, nie są źródłem historycznym, a narracją biograficzną (Hankała 2001). Również badania Mirosławy Marody *Polacy 80'* (Marody 1990), realizowane z użyciem środków wizualnych (zdjęć), mogłyby być cennym materiałem dla politologów, socjologów i historyków. Ze względu jednak na brak archiwum, które zajmowałoby się gromadzeniem i ochroną ważnych i cennych danych, dostęp do wymienionych powyżej (i innych równie wartościowych) jest ograniczony lub niemożliwy. Badania nad pamięcią zbiorową powinny być realizowane z użyciem technik jakościowych, bo jak wskazuje Antoni Sułek trudno odtworzyć „bogactwo skojarzeń, znaczeń i emocji, które wiążą się z ludzkim przeżywaniem przeszłości” (Kwiatkowski 2008: 42).

Przykład 6 Partie polityczne⁶

Z polskich przypadków warto wziąć pod uwagę badania jakościowe z przedstawicielami polskich partii politycznych. Przykład ten jest oparty na obserwacji uczestniczącej. W czasie Kongresu Politologii, odbywającego się w 2012 roku w Poznaniu, uczestnicy panelu przedstawiali realizowane przez siebie badania dotyczące partii

⁶ Przykłady powyższe są tylko niewielkim wycinkiem obszarów do eksploracji i poszukiwania rozumienia w politologii. Specjaliści do metod wywiadu (Rubin, Rubin 1997) przedstawiają wiele innych przykładów badań. Przedmiotem może być sposób konstruowania budżetów miejskich, innowacyjność we współpracy, badania społeczności lokalnych.

politycznych, wykorzystujące techniki wywiadów swobodnych z użyciem mniej lub bardziej standaryzowanych narzędzi. Pula badanych była ograniczona, docierano do przedstawicieli partii funkcjonujących w polskim parlamencie i partii skrajnie prawicowych. Podstawowym wskazywanym przez panelistów problemem realizacji badań z przedstawicielami partii parlamentarnych było dotarcie do respondentów. Zaprezentowano bardzo ciekawe wyniki badań, niestety nie przewidywały archiwizacji danych do ich ponownej analizy. Badacze, mimo pracy na wspólnym obszarze, który wyznaczał przedmiot tzn. partie polityczne, nie mieli wcześniejszej wiedzy o swoich projektach. Wywiązana dyskusja pozwoliła np. na dostrzeżenie, potwierdzenie i uzupełnienia hipotez na podstawie różnych badań. Naukowcy zgadzili się, że wiedza o projektach, gromadzonych przez innych badaczy danych, była by dla nich ułatwieniem, wzbogaciłaby możliwość wnioskowania.

Ostatni z prezentowanych przykładów obrazuje jedną z barier dla rozwoju badań jakościowych w Polsce. Jak wskazują też obserwacje (Filipkowski 2005) istnieje deficyt współpracy pomiędzy badaczami, jeśli chodzi o dzielenie się danymi. Rozwijają się współpracujące zespoły badawcze, które wykorzystują jednak ten potencjał. Dane jakościowe nie są bardzo popularne, ponieważ ich zdobywanie wymaga umiejętności, czasu i pieniędzy, a wyniki nie są tak spektakularne jak przy realizacji badań ilościowych na reprezentatywnej grupie. Tak mogliby przykładowo zrobić badacze partii politycznych. Warto zatem zastanowić się nad analizą ponowną (*re-using*⁷, *secondary analysis*) – ponownym wykorzystaniem istniejących danych jakościowych, co pozwala na wstępną eksplorację tematu. Podejście to niesie za sobą wiele kontrowersji, ale przy zachowaniu wymogów etycznych i nastawieniu na rozwój nauki pozwala na efektywniejsze prowadzenie badań⁸.

Podsumowanie

Wykazane wyżej przykłady są potwierdzeniem, że politologia nie musi ograniczać się do danych uzyskanych w badaniach sondażowych i ilościowych podsumowaniach, ponieważ przyjmując za Antonim Sułkiem „w sondażach opinii publicznej bada się poglądy, postawy, wiedzę, potrzeby, oczekiwania, preferencje i zmiany jednostkowe. Pod tym powierzchniovym poziomem kryją się jednak bardziej podstawowe nastawienia, takie jak wartości, orientacje czy mentalności. Rozumiejące badania opinii publicznej musiałyby „zstąpić do głębi” i chwycić tkwiące tam struktury świadomościowe – eksplanansy działań społecznych” (za: Sułek 2001; Taper 2004). Wywiad jakościowy można traktować jako drogę na poznanie szerszych

⁷ Więcej: Heaton Janet. 2004. *Reworking Qualitative Data*, SAGE; Plato von, Alexander, Almut Leh M.A.. 2000. Deutsches Gedächtnis (German Memory) in the Institute for History and Biography. *Forum: Qualitative Social Research*. Vol. 1, No. 3, Art. 29; Gillies Val, Rosalind Edwards. 2005. Secondary Analysis in Exploring Family and Social Change, *Forum: Qualitative Social Research*, 6(1), Art. 44.

⁸ Przykłady realizacji analizy ponownej z danych Qualidata: <http://www.esds.ac.uk/qualidata/support/reuseexamples.asp>; Publikacja UNESCO na temat archiwów danych społecznych w Europie Środkowo Wschodniej oraz możliwości ich tworzenia: <http://www.unesco.org/most/SSDAEEbook.pdf>, [data dostępu: 5.05.2012] obecnie dostępne przez wyszukiwarkę webarchive.

implikacji problemu i umiejscowienie go w kontekście historycznym, społecznym i politycznym. Celem nauki jest też potrzeba 'rozumienia' rzeczywistości społecznej, która może być uzyskana w obszarze badań jakościowych, dodatkowo przez współpracę między badaczami. Efektywność szczególną mogłaby przynieść archiwizacja i wymiana danych jakościowych, z zachowaniem zasad etycznych.

Bibliografia

- Angrosino Michael. 2010. *Badania etnograficzne i obserwacyjne*. Maja Brzozowska-Brywczyńska przeł., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Babiński Grzegorz. 2004. *Metodologia a rzeczywistość społeczna. Dylematy badań etnicznych*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Banks Marcus. 2009. *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barbour Rosaline. 2011. *Badania fokusowe*. Barbara Komorowska przeł., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Berger Peter, Thomas Luckmann. 2010. *Społeczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bratkowski Jerzy. 2003. *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*. Warszawa: Wydaw. Akad. ŻAK.
- Bryman Alan. 2001. *Social research methods*, Oxford: Oxford University Press.
- Buttolph Johnson Janet, Henry T. Reynolds, Jason D. Mycoff. 2010. *Metody badawcze w naukach politycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Buttolph Johnson Janet, Richard A. Joslyn. 1995. *Political science research methods*. Washington: Congressional Quarterly Inc.
- Denzin Norman K., Yvonna S. Lincoln. 2009. „Przedmowa”. W *Metody badań jakościowych t. 1*. Denzin Norman K., Yvonna S. Lincoln (red.). 1–17. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Denzin Norman K., Yvonna S. Lincoln. 2009. „Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych”. W *Metody badań jakościowych t. 1*. Denzin Norman K., Yvonna S. Lincoln (red.). 19–62. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Duch-Krzyszczek Danuta, Anna Gruszecka-Tieśluk. 2011. „Jakościowe podejście w badaniu socjologicznym”. W Firkowska-Mankiewicz Anna, Tatiana Kanash, Elżbieta Tarkowska. (red.) Rozdział 6. *Krótkie wykłady z socjologii. Przegląd problemów i metod*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Polityki Specjalnej.
- Dukaczewska-Nałęcz Aleksandra. 1999. „Zogniskowane wywiady grupowe – jakościowa technika badawcza”. W Domański Henryk, Krystyna Lutyńska, Andrzej Rostocki (red.). 149–160. *Spojrzenie na metodę. Studia z metodologii badań społecznych*. Warszawa: IFiS PAN.
- Dyoniziak Ryszard. 1997. *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*. Kraków: Universitas.
- Flick Uwe. 2010. *Projektowanie badania jakościowego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gajda Joanna. 2013. „Badania jakościowe w politologii – obraz samorządu terytorialnego według NGO w Małopolsce”. W *Aspekty metodologiczne oraz teoretyczne w subdy-*

- scypinach politologii*. Młyńczyk Łukasz, Bernadetta Nitschke (red.). 740--760. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Gawlik Katarzyna, „Badania focusowe”. W *Badania jakościowe. Podejścia i teorie t. 2*, Jemieliński Dariusz. (red.). 131–162. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giza-Poleszczuk Anna, Mokrzycki Edmund (red.). 1990. *Teoria i praktyka socjologii empirycznej*. Warszawa: IFiS PAN.
- Górniak Jarosław, Seweryn Krupnik, Barbara Worek. 2007. „Zastosowanie podejścia badań jakościowych w ewaluacji ex-post”. W Haber Agnieszka (red.). 115–136. *Ewaluacja ex-post. Teoria i praktyka badawcza*. Warszawa 2007.
- Gudkova Svetlana. (2012). „Wywiad w badaniach jakościowych”. W *Badania jakościowe. Podejścia i teorie t. 2*. Jemieliński Dariusz. (red.). 111–129. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hankała Andrzej. 2001. *Wybiórczość ludzkiej pamięci*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Heaton Janet. 2004. *Reworking Qualitative Data*. London: Sage.
- Jemieliński Dariusz (red.). 2012. *Badania jakościowe. Metody i narzędzia, Tom 1, Tom 2*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Kanash Tatsiana. 2011. „Jak skonstruować i zrealizować projekt badawczy”. W Firkowska-Mankiewicz Anna, Tatiana Kanash, Elżbieta Tarkowska. (red.) Rozdział 18. *Krótkie wykłady z socjologii. Przegląd problemów i metod*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Polityki Specjalnej.
- Kaufmann Jean-Claude. 2010. *Wywiad rozumiejący*. Alina Kapciak przeł.. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kaźmierska Kaja. 1997. „Wywiad narracyjny – technika i pojęcia analityczne”. W Czyżewski Marek, Andrzej Piotrowski, Alicja Rokuszewska-Pawełek (red.). *Biografia a tożsamość narodowa*, Łódź: Uniwersytet Łódzki Katedra Socjologii Kultury.
- Konecki Krzysztof, Piotr Chomczyński. 2012. *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kubinowski Dariusz. 2010. *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kurczewska Joanna (red.). 2006. *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Kvale Steinar. 2004. *Interviews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*. Białystok: Transhumana.
- Kvale Steinar. 2010. *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwiatkowski Piotr T. 2008. *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Lutyński Jan. 2000. *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Maison Dominika. 2001. *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Manheim Jarol B., Richard C. Rich, Lars Willnat, Craig L. Brians. 2006. *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science (6th Edition)*. New York: Pearson Longman.

- Marody Mirosława 1990. Problemy badań jakościowych. W Giza-Poleszczuk Anna, Edmund Mokrzycki (red.). *Teoria i praktyka socjologii empirycznej*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, s. 233–246.
- Nicpoń Małgorzata, Radosław Marzęcki. 2010. „Pogłębiany wywiad indywidualny w badaniach politologicznych”. W Mikucka-Wójtowicz Dominika (red.). *Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość: problemy badawcze młodych politologów*. Kraków: Libron, 245–252.
- Nowak Stefan. 1985. *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Patton Michael Quinn. 2002. *Qualitative research and evaluation methods 3rd ed.* Thousand Oaks. Tłumaczenie własne.
- Rubin Herbert J., Irene S. Rubin. 1997. „Jak zmierzać do celu nie wiążąc sobie rąk. Projektowanie wywiadów jakościowych”. W *Ewaluacja w edukacji*. Leszek Korporowicz (red.). 201–222. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Rzeźnicka-Krupa Jolanta. 2011. *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*. Kraków: Impuls.
- Sławecki Bartosz. 2012. „Znaczenie paradygmatów w badaniach jakościowych”. W *Badania jakościowe. Podejścia i teorie t. 1.* Jemielniak Dariusz. (red.). 57–87. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stasik Agata, Adam Gendźwiłł. 2012. „Projektowanie badania jakościowego”. W *Badania jakościowe. Podejścia i teorie t. 1.* Jemielniak Dariusz (red.). 57–87. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Uniwersalny Słownik Języka Polskiego* t. 2. 2008. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wyka Anna. 1993. *Badacz społeczny wobec doświadczenia*. Warszawa: IFiS PAN.
- Zarycki Tomasz. 2002. *Region jako kontekst zachowań politycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

Artykuły

- Filipkowski Piotr. 2005. „Po co archiwizować dane jakościowe i jak robią to inni”. *ASK. Społeczeństwo. Badania. Metody*, nr 14, 31–52.
- Kościański Artur. 2005. „Archiwum społecznych danych jakościowych: potrzeby, kontrowersje, propozycje praktyczne”. *ASK. Społeczeństwo. Badania. Metody*, nr 14, 19–29.
- Kupka Petr, Tomáš Šmíd. 2011. „Czech Organized Crime: Structural Development and Activities of Czech Organized Crime”. *Czech Journal of Political Science Politologický časopis Czech Journal of Political Science*, nr 1, 31–45.
- Kurczewska Joanna, Marian Kempny, Hanna Bojar. 1998. „Społeczności lokalne, jako wspólnoty tradycji – w poszukiwaniu korzeni demokracji”. *Studia Socjologiczne*, nr 2, 89–110.
- Palska Hanna. 2005. „O potrzebie ochrony danych jakościowych. Z doświadczeń socjologa-humanisty”. *ASK. Społeczeństwo. Badania. Metody*, nr 14, 7–17.
- Prawda Marek. 1989. „Biograficzne odtwarzanie rzeczywistości o koncepcji badań biograficznych Fritza Schütze”. *Studia Socjologiczne*, nr 4, 81–98.
- Ramonaitė Ainė. 2004. „Conceptions Of Democracy In PostSoviet Lithuania”. *Lithuanian Political Science Yearbook*, nr 1, s. 71–90.

- Schütze Fritz. 1997. "Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretacji". *Studia Socjologiczne*, nr 1, s. 11–57.
- Šiljak Lea. 2003. „Jewish Identities in Croatia – a Social Psychological Perspective”. *Migration and Ethnic Themes Migracijske i etničke teme*, nr 4, 363–390.
- Taper Agnieszka. 2004. „Metody i techniki badań nauk społecznych w służbie marketingu wyborczego”. *Varia Dialog Polityczne*. Numer 2 luty Toruń, 99–106.
- Thomas Witzel Andreas, Kuehn. 2004. "Using a text Bank in the Evaluation of Problem Centered- Interview". *Qualitative Social Research*. vol. 1, nr 3, 1–32.
- Zarycki Tomasz Mariusz Kowalski. 2001. „Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989–2000”. *Studia Regionalne i Lokalne* 1: 167–170.

Strony archiwalne są dostępne przez wyszukiwarki webarchive np. <https://archive.org/>:
Qualidata. 2011. *Managing and sharing data. UK Data Archive*, Pobrane z: www.data-archive.ac.uk/sharing/sharing 7.08.2018.

Przykłady realizacji analizy ponownej z danych Qualidata:

<http://www.esds.ac.uk/qualidata/support/reuseexamples.asp> [10.09.2017]

Aktualna strona: <https://ukdataservice.ac.uk/use-data/data-in-use.aspx>

Qualitative methods in political science research.

Selected interview techniques, possible applications

Abstract

The article presents the basic assumptions of qualitative research and the possibilities of their application in social (political) sciences. To achieve this goal, the interview method was chosen. In the first part, basic information about the interview method will be recalled. The idea of research practice based on the story of Halcolm's 'master'. In the second part selected individual interview techniques will be analyzed, which, according to the author, may be the most practical for a political scientist, and the summary will present examples of the use of interviewing techniques by researchers from various disciplines in the field of social-political sciences and the possibility of using re-analysis.

Keywords: re-analysis, re-using, qualitative data, interview, IDI, Halcolm